

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 9.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.9.15>

УДК 338.48-6:332.1

Т. М. Дерун,

к. держ. упр., доцент,

доцент кафедри регіональної політики, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені

Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9089-2206>

ТУРИСТИЧНІ КЛАСТЕРИ У РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

T. Derun,

PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the

Department of Regional Policy,

Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of the

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TOURISM CLUSTERS IN REGIONAL DEVELOPMENT

Стаття присвячена дослідженню важливості туристичних кластерів у розвитку регіонів та забезпеченні їх конкурентоспроможності. Зазначено, що кластеризація полягає у досягненні цілей розвитку різних суб'єктів соціально-

економічної структури регіонів, можливості зростання конкурентних переваг усіх учасників, освоєння нових ринків на основі об'єднання зусиль підприємств, громадян і влади. Обґрунтовано, що сфера туризму через наявність великої кількості зацікавлених учасників та значний рекреаційно-туристичний потенціал є привабливою для створення туристичних кластерів, які сприяють оптимізації використання ресурсів, впровадженню інновацій, а також формуванню сприятливого середовища для розвитку підприємництва. Досліджено різні типи кластерних утворень: локальні, функціональні, тематичні (процесні), інфраструктурні, інноваційні, транскордонні туристичні кластери. Акцентовано увагу на тому, що туристичні кластери різних типів не лише сприяють розвитку туризму, а формують унікальні конкурентні переваги регіонів, адаптуючи їх до глобальних викликів, внутрішніх потреб і стратегії сталого зростання, забезпечують найбільшу ефективність регіональної туристичної системи.

The article is devoted to the study of the importance of tourism clusters in the development of regions and ensuring their competitiveness. It is noted that the clustering of regional development consists in achieving the goals of the development of various subjects of the socio-economic structure of regions, the possibility of increasing the competitive advantages of all participants, and the development of new markets based on the joint efforts of enterprises, citizens and authorities. It is substantiated that the tourism sector, due to the presence of a large number of interested participants and significant recreational and tourist potential, is attractive for the creation of tourist clusters that contribute to the optimization of resource use, the introduction of innovations, as well as the formation of a favorable environment for the development of entrepreneurship. Various types of cluster formations are studied: local, functional, thematic (process), infrastructure, innovation, cross-border tourist clusters. Existing tourist clusters are analyzed by type of activity. The emphasis is placed on the fact that tourism clusters of various types not only contribute to the development of

tourism, but also form unique competitive advantages of regions, adapting them to global challenges, domestic needs and sustainable growth strategies, ensuring the greatest efficiency of the regional tourism system. A number of shortcomings of the cluster approach in the tourism sector are identified. It is noted that the use of cluster formations in the field of tourism as a tool for supporting frontline territories will provide an opportunity to gain better access to resources, achieve advantages in marketing and in the development of a tourism product. It is concluded that the cluster approach allows combining the efforts of various participants - government bodies, business, educational institutions, public organizations - around a common goal: creating a competitive tourism product that meets modern market demands and community needs. Tourism clusters should be considered not only as a tool for economic growth, but as a mechanism for the comprehensive transformation of regions, combining innovation, cultural heritage, partnership and sustainable development.

Ключові слова: *кластер, сфера туризму, туристичний кластер, розвиток регіонів, конкурентоспроможність, територіальні громади, регіони, повоєнне відновлення.*

Key words: *cluster, tourism sector, tourism cluster, regional development, competitiveness, territorial communities, regions, post-war recovery.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні реалії в Україні зумовлюють важливість завдання щодо утримання якомога вищих показників конкурентоспроможності регіонів. На сьогодні конкурентоспроможність регіонів визначається не боротьбою між ними, а передусім можливістю кожного регіону розвиватись під впливом існуючих надскладних викликів пов'язаних із війною. Це обумовлює формування нової парадигми регіонального розвитку, яка ґрунтується на створенні умов для саморозвитку територій, ефективному використанні їх

конкурентних переваг, використання сучасних механізмів та інструментів розвитку. Кластерний підхід є одним із пріоритетних напрямів забезпечення конкурентоспроможності і інноваційного розвитку регіонів. Важливість кластеризації регіонального розвитку полягає у досягненні цілей, в яких усвідомлюються цінності спільного розвитку, спільні цінності різних суб'єктів соціально-економічної структури регіонів, можливості зростання конкурентних переваг усіх учасників, освоєння нових ринків на основі об'єднання зусиль підприємств, громадян і влади задля реалізації спільних взаємовигідних проектів і програм. Не менш важливим фактором успішності кластерного підходу є ефективне використання наявного матеріально-ресурсного потенціалу. Оптимізації використання ресурсів, впровадженню інновацій, а також формуванню сприятливого середовища для розвитку підприємництва сприяють туристичні кластери. Такий напрям кластеризації розвитку регіонів має велике значення не лише як фактор забезпечення конкурентоспроможності, а й як чинник економічного зростання, розвитку соціального капіталу, соціальної інфраструктури, формування локальних ринків праці та надання якісних публічних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення процесів кластеризації зробили М. Портер, А. Маршалл, Й. Шумпетер, К. Де Брессон, Є. Лімер. Важливість кластерного підходу для підвищення конкурентоспроможності та розвитку регіонів обґрунтовували В. Гоблик, О. Бобровська, Г. Іванченко, Н. Кубіній, Д. Напольських, В. Лагодієнко, Т. Матьовка, В. Мікловда, М. Пітюлич, О. Тодорова та ін. Особливості функціонування та діяльності туристичних кластерів вивчали З. Атаманчук, Г. Гапоненко, А. Голод, М. Мальська, Л. Матвійчук, Г. Михайліченко Ю. Тимчишин-Чемерис та інші. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню проблематики туристичних кластерів, подальшого вивчення потребують питання важливості широкого впровадження кластерного підходу у туристичній сфері для

підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – дослідження ролі туристичних кластерів у розвитку регіонів та підвищенні їх конкурентоспроможності, а також аналіз існуючих практик впровадження кластерного підходу у туристичній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз теорії і практики створення кластерів свідчить про існування наукових обґрунтувань щодо широкого застосування кластерного підходу до поліпшення умов і підвищення темпів соціального і економічного розвитку та зростання конкурентоздатності господарюючих суб'єктів, зокрема і на регіональному рівні. До методології кластерного підходу входять політики і стратегії кластерного розвитку економіки в різних сферах і галузях, види, основні елементи кластерного господарювання, переваги і можливості кластерів та інші їх характерні властивості, що суттєво впливають на стан економічного і соціального розвитку та конкурентоздатності регіонів в цілому [1].

Незважаючи на достатність досвіду використання кластерного підходу у розвитку регіонів і підвищення їх конкурентоспроможності, його широке впровадження гальмується. Причинами цього, на нашу думку, є недостатньо чіткі межі їх раціонального використання, недостатньо зрозумілі підходи до обґрунтування потреби в їх запровадженні, нечітко визначений перелік процесів взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих видів економіки чи галузей, не відпрацьованість взаємодії суб'єктів господарювання різних форм власності. Але ключовим серед них є питання змісту, глибини та ефективності взаємовідносин учасників у процесах кластерної співпраці, що дозволяє забезпечувати їх гнучкість, адаптивність до умов зовнішнього середовища.

Сфера туризму через наявність великої кількості зацікавлених учасників та значний рекреаційно-туристичний потенціал є привабливою для застосування кластерного підходу. Туристичні кластери відкривають нові перспективи для

галузі, слугуючи платформою для розширення наявних бізнес-ініціатив і започаткування нових підприємницьких проєктів. Вони створюють умови для організації спільних заходів та сприяють розробці ефективних стратегій просування туристичних продуктів. Завдяки кластерному підходу забезпечується більш раціональне використання ресурсів, активізується впровадження інноваційних рішень і формується сприятливе середовище для розвитку малого та середнього бізнесу в туристичній сфері [2].

В Україні створенню і функціонуванню туристичних кластерів сприяє Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [3], в якій окреслені завдання з використання етнонаціонального різноманіття регіону, розвитку нових видів туризму та створення нових туристичних локацій; Стратегія розвитку туризму і курортів України до 2026 року, що визначає створення туристичних кластерів серед пріоритетних організаційно-інфраструктурних напрямів [4; 5].

Сфера туризму має важливе значення для забезпечення конкурентоспроможності регіонів та створення можливостей для їх розвитку через економічне зростання та підтримку місцевої економіки, стимулювання модернізації транспортної, готельної, культурної та екологічної інфраструктури, активізацію місцевих ініціатив, розвиток креативних індустрій, збереження культурної спадщини.

З урахуванням пріоритетних напрямів забезпечення конкурентоспроможності регіонів у сфері туризму ефективно функціонують різні типи кластерних утворень. Локальні туристичні кластери, в яких акцент робиться на обмеженій території, часто в межах одного населеного пункту або туристичної зони, об'єднують підприємства, установи, організації та громадські ініціативи. Такі кластери базуються на взаємодії бізнесу, влади та громадськості, спільній інфраструктурі, орієнтації на внутрішній туризм і локальний брендинг та розвиток місцевого малого бізнесу. Прикладом локального туристичного кластеру є Київський кластер міського туризму, який активно розвивається у 2025 році в

межах Міської цільової програми відновлення та розвитку сфери туризму Києва на 2025-2027 роки. У своїй діяльності кластер орієнтується на підвищення конкурентоспроможності Києва як туристичного центру європейського рівня, відновлення туристичних потоків, створення без бар'єрного середовища для туристів з різними потребами.

Суб'єктами кластеру є: інституційні учасники (управління туризму та промоцій КМДА, Київська міська рада, Департамент культури КМДА); бізнес-учасники (готелі, хостели, апарт-комплекси; туристичні агентства та екскурсійні бюро ресторани, кав'ярні, гастропаби, креативні простори та івент-агенції); громадські та освітні організації (волонтерські об'єднання, освітні заклади, культурні фонди та недержавні громадські організації); технологічні партнери (розробники мобільних додатків та цифрових гідів, платформи бронювання та маркетингу).

Провідна роль у функціонуванні Київського кластеру міського туризму належить Управлінню туризму та промоцій КМДА [6]. Саме Управління є офіційним виконавцем міської цільової програми з розвитку туризму на 2025-2027 роки [7], координує всі стратегічні ініціативи, включно з цифровізацією, розвитком туристичних центрів, організацією подій та маркетинговими кампаніями; забезпечує фінансування проєктів через бюджет міста та залучення міжнародної технічної допомоги; формує партнерства з бізнесом, освітніми установами, громадськими організаціями та креативними індустріями.

Функціональні туристичні кластери об'єднують підприємства за напрямом туристичної діяльності та спрямовані на створення цілісного туристичного продукту. Головна мета утворення такого кластеру є доповнення учасниками один одного в межах певного ланцюга формування туристичного товару чи послуги. В функціональних кластерах має місце спеціалізація учасників за функціями – харчування, транспорт, дозвілля тощо. Яскравим прикладом функціонального туристичного кластеру є Карпатський кластер активного туризму, який охоплює

Івано-Франківську, Закарпатську та Чернівецьку області та орієнтується на гірські маршрути, велотури, етнофестивалі. Кластер здійснює свою діяльність за підтримки місцевих громад, зелених садиб, екогідів. До кластеру входить Український кластерний альянс [8], Українська асоціація активного та екологічного туризму [9], а також готельно-ресторанні комплекси та садиби, туристичні агентства та екскурсійні бюро.

Тематичні (процесні) туристичні кластери створюються для надання комплементарного (супутнього) туристичного продукту. Їхня відмінність полягає не в географічній локалізації, а у спільній орієнтації на конкретний вид туризму (культурний, екологічний, гастрономічний тощо), значній координації процесів, орієнтації на цільову аудиторію з чіткими запитами. На сьогодні продовжує свою діяльність туристичний кластер «Кластер автентичних ремесел України», який зачіпає Закарпаття, Полтавщину і Поділля. У кластері приймають участь територіальні громади Закарпатської, Полтавської, Івано-Франківської, Чернівецької областей. Державне агентство розвитку туризму України координує інтеграцію таких ремесел як гончарство, ткацтво, вишивки, різьбярство у туристичні маршрути.

Інфраструктурні туристичні кластери базуються на ефективному об'єднанні суб'єктів туристичної сфери, які згруповані навколо ключових об'єктів туристичної інфраструктури – аеропортів, курортів, транспортних вузлів, національних парків, історичних центрів тощо. Їхня діяльність спрямована на максимальне використання інфраструктурного потенціалу для розвитку туризму, підвищення якості послуг та створення комплексного туристичного продукту [10]. Одним із найдинамічніших регіональних кластерів України, який поєднує туризм, логістику, аграрний сектор і транскордонну співпрацю є кластер «Придунав'я» (Одеська область). Основними напрями діяльності у 2025 році є цифровізація туризму, екотуризм і водні маршрути, культурна дипломатія (фестивалі, виставки, гастрономічні події з участю місцевих громад), інфраструктурні проєкти. Кластер «Придунав'я» став

прикладом життєстійкої моделі в умовах війни завдяки локальній самоорганізації, цифровим рішенням і міжнародній підтримці. Кластер активно використовується як інструмент повоєнного відновлення, з акцентом на внутрішній туризм і регіональну економіку.

Інноваційні туристичні кластери охоплюють підприємства, що здійснюють свою діяльність у новітніх секторах послуг інтегрують сучасні технології, нестандартні управлінські рішення та креативні підходи для розвитку туризму. У межах таких кластерів можуть розвиватись стартапи, платформи онлайн-букінгу, VR-тури, бізнес-моделі, які комерціалізують сучасні ІТ-технології у туризмі. До прикладу, Львівський туристичний кластер, який активно впроваджує цифрові рішення: онлайн-карти, мобільні гіді, системи бронювання. Кластер був офіційно створений у лютому 2022 року як громадська спілка, що об'єднала дев'ять суб'єктів туристичного бізнесу Львівщини. Його метою стало просування регіону, підтримка підприємництва у сфері туризму та розвиток якісного туристичного продукту. Після початку повномасштабного вторгнення кластер тимчасово призупинив свою діяльність, але влітку 2024 року відновив роботу. Кластер функціонує активно, реалізує промоційні ініціативи, співпрацює з міжнародними партнерами та доєднує нових учасників до спільної роботи по реалізації нових проєктів у межах програми «EU4Business».

Інноваційні туристичні кластери передбачають партнерство між малим бізнесом, ІТ-компаніями та місцевою владою, що дозволяє створювати нові туристичні продукти навіть в умовах кризи.

Транскордонні туристичні кластери є способом міжнародного співробітництва, що об'єднує туристичні організації, бізнес, громади та інституції з різних країн, що мають спільний кордон. Діяльність таких кластерів, завдяки координації через єврорегіони, транскордонні ради, грантові програми тощо, направлена на спільне використання туристичного потенціалу, просування регіонів, розвиток інфраструктури та зміцнення культурних зв'язків. Потужним

трансграничним туристичним кластером є Карпатський трансграничний кластер створений у 2024 році за ініціативою Словаччини. Це міжнародна платформа співпраці, яка об'єднує Україну, Польщу, Словаччину, Угорщину та Румунію навколо спільної мети щодо забезпечення сталого розвитку Карпатського регіону через туризм, інфраструктуру та культурну співпрацю. Учасниками кластеру є Міністерство розвитку громад та територій України, Закарпатська та Львівська обласні ради, територіальні громади, туристичні асоціації, готельні комплекси, освітні установи та культурні центри, партнери з Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії.

Туристичні кластери різних типів не лише сприяють розвитку туризму, а формують унікальні конкурентні переваги регіонів, адаптуючи їх до глобальних викликів, внутрішніх потреб і стратегії сталого зростання. Загалом, саме взаємодія між кількома туристичними кластерами забезпечує найбільшу ефективність регіональної туристичної системи [2].

У період повномасштабної війни туристична галузь зазнала суттєвих змін, спричинених як загрозами безпеки, так і економічною нестабільністю, зміною попиту на туристичні послуги. Попри складні обставини, можемо спостерігати адаптивні тенденції, що свідчать про здатність сфери туризму реагувати на нові виклики. Через обмеження міжнародних поїздок українці дедалі частіше обирають подорожі в межах країни, надаючи перевагу відносно безпечним регіонам, таким як Закарпаття, Львівщина та Івано-Франківщина [11]. Свідченням цього є данні Державного агентства розвитку туризму України. За перше півріччя 2025 року представники туристичної сфери сплатили до державного бюджету майже на 30 % більше, аніж за аналогічний період 2024 року та вдвічі перевищили 2023 рік [12].

Особливістю українського туристичного ринку є зростання зацікавленості у військовому туризмі, що передбачає відвідування локацій, пов'язаних із воєнними подіями – музеїв, меморіальних комплексів та інших об'єктів, які фіксують сучасну історичну реальність. Такий формат туризму сприяє збереженню національної

пам'яті та викликає інтерес як серед українських громадян, так і серед іноземних туристів.

Варто зауважити, що використання кластерних утворень у сфері туризму є потужним інструментом підтримки прифронтових територій. Туристичні кластери дадуть можливість отримати кращий доступ до ресурсів, досягти переваг у маркетингу та розробці туристичного продукту. Крім того, ще більш важливими перевагами є інфраструктурний розвиток територій, збільшення продуктивності виробництва, залучення інвестицій, стимулювання інновацій тощо. Розвиваючи туризм громади матимуть додаткові можливості щодо надходжень до бюджету, створення нових робочих місць, формування та стимулювання попиту на туристичні послуги, популяризацію культурної спадщини, тобто комплексного відновлення територій [5]. Туристична сфера України продовжує функціонувати, адаптуючись до нових реалій. Вона переорієнтовується на внутрішній ринок, соціальні ініціативи та цифровізацію, зберігаючи свою важливу роль у підтримці економіки та національної ідентичності.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У результаті проведеного дослідження підтверджено, що туристичні кластери є дієвим інструментом соціально-економічного, культурного розвитку регіонів та громад, здатним забезпечити комплексну модернізацію територій, активізацію місцевої економіки та соціальну згуртованість. Кластерний підхід дозволяє об'єднати зусилля різних учасників – органів влади, бізнесу, освітніх установ, громадських організацій навколо спільної мети: створення конкурентоспроможного туристичного продукту, який відповідає сучасним запитам ринку та потребам громади. Аналіз функціонування кластерів, таких як Карпатський транскордонний кластер, Київський кластер міського туризму, кластер «Придунав'я», Львівський туристичний кластер, Карпатський кластер активного туризму та кластер автентичних ремесел України, засвідчив, що успішні туристичні об'єднання мають спільні риси: чітко визначену тематичну або

географічну спеціалізацію; наявність інфраструктурної бази та цифрових сервісів; активну участь місцевих громад та бізнесу; підтримку з боку державних і міжнародних інституцій.

Особливої уваги заслуговує транскордонна співпраця, яка у 2025 році стала важливим чинником інтеграції України в європейський простір. Кластери, що охоплюють прикордонні регіони, не лише сприяють розвитку туризму, а й формують нові моделі культурної дипломатії, економічного партнерства та екологічної відповідальності. У контексті повоєнного відновлення туристичні кластери відіграють роль локальних центрів стійкості, здатних мобілізувати ресурси, зберегти автентичність, створити робочі місця та забезпечити позитивний імідж регіону. Їх розвиток потребує системної державної політики, фінансової підтримки, освітніх програм та інституційного супроводу.

Таким чином, туристичні кластери слід розглядати не лише як інструмент економічного зростання, а як механізм комплексної трансформації регіонів, що поєднує інновації, культурну спадщину, партнерство та сталий розвиток. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку моделей ефективного кластерного управління, оцінку соціального впливу та формування стратегій інтеграції кластерів у національні та міжнародні туристичні системи.

Література

1. Інноваційні підходи до забезпечення конкурентоспроможності регіонів у контексті активізації економічного розвитку [Електронний ресурс] : монографія / О. Ю. Бобровська, С. М. Серьогін, Т. О. Савостенко [та ін.] ; за заг. ред. О. Ю. Бобровської та Т. О. Савостенко. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. 196 с.
2. Голод А. П., Крижанівський Т. Я., Дудаш О. І. Розвиток туристичних кластерів як стратегічний напрям регіональної політики. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 70. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5447>
3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-

2027 роки. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text)

4. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 168-р. від 16.03.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>

5. Корнус О. Г., Пацюк В. С., Венгерська Н. С. Туристичні кластери у прифронтових громадах України. *Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica et Recreatio*. 2024. № 2. URL : <https://journals.kmf.uzhgorod.ua/index.php/geograph/article/view/15>

6. Управління туризму та промоцій Київської міської державної адміністрації. URL : https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/struktura_150/vikonavchiy_organ_kivsko_misko_radi_kivska_miska_derzhavna_administratsiya/departamenti_ta_upravlinnya/upravlinnya_turizmu_ta_promotsiy/

7. Міська цільова програма з розвитку туризму на 2025–2027 роки. URL : https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/struktura_150/vikonavchiy_organ_kivsko_misko_radi_kivska_miska_derzhavna_administratsiya/departamenti_ta_upravlinnya/upravlinnya_turizmu_ta_promotsiy/miski_tsilovi_programi_rozvitku_turizmu_v_misti_kiy_evi/miska_tsilova_programa_vidnovlennya_ta_rozvitku_sferi_turizmu_mista_kiyeva_na_2025-2027_roki/

8. Український кластерний альянс. Офіційний сайт. URL : <https://www.clusters.org.ua/>

9. Українська асоціація активного та екологічного туризму. Офіційний сайт. URL : <http://www.uaeta.net/>

10. Марусей Т. В. Туристичні кластери як інноваційний інструмент розвитку регіональних ринків туристичних послуг. *Агросвіт*. 2025. № 12. URL : <https://nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/6677>

11. Барвінок Н. В., Барвінок М. В. Вплив російсько-української війни на туризм в Україні та перспективи його розвитку в майбутньому. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing,

2022. С. 24-32. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-4>

12. Державне агентство розвитку туризму України. Офіційний сайт. URL : <https://www.tourism.gov.ua/blog/podatkovy-nadhodzhennya-vid-turizmu-zrosli-na-tretinu-za-pershe-pivrichchya-2025-roku-industriya-splatila-bilshe-pivtora-milyarda-griven>

References

1. Bobrovs'ka, O. Yu. Ser'ohin, C. M. and Cavostenko, T. O. (2013), *Innovatsijni pidkhody do zabezpechennia konkurentospromozhnosti rehioniv u konteksti aktyvizatsii ekonomichnoho rozvytku* [Innovative approaches to ensuring the competitiveness of regions in the context of stimulating economic development], DRIDU NADU, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

2. Holod, A. Kryzhanivs'kyj, T. and Dudash, O. (2024), “Development of tourism clusters as a strategic direction of regional policy”, *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 70, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5447> (Accessed 05 Sept 2025).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), Resolution “Some issues related to the development of regional development strategies and action plans for their implementation, as well as monitoring the implementation of these strategies and action plans”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 05 Sept 2025).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution “On Approval of the Strategy for Development of Tourism and Resorts for the Period Until 2026”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (Accessed 05 Sept 2025).

5. Kornusm O. H., Patsiukm V. S. and Venhers'kam N. S. (2024), “Tourism clusters in frontline communities of Ukraine”, *Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica et Recreatio*, vol. 2, available at: <https://journals.kmf.uzhgorod.ua/index.php/geograph/article/view/15> (Accessed 05 Sept 2025).

6. Department of Tourism and Promotions of the Kyiv City State Administration (2025), available at: https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/struktura_150/vikonavchiy_organ_kivsko_misko_radi_kivska_miska_derzhavna_administratsiya/departamenti_ta_upravlinnya/upravlinnya_turizmu_ta_promotsiy/ (Accessed 05 Sept 2025).
7. Kyiv City State Administration (2025), “City Target Program for Tourism Development for 2025–2027”, available at: https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/struktura_150/vikonavchiy_organ_kivsko_misko_radi_kivska_miska_derzhavna_administratsiya/departamenti_ta_upravlinnya/upravlinnya_turizmu_ta_promotsiy/miski_tsilovi_programi_rozvitku_turizmu_v_misti_kiyevi/miska_tsilova_programa_vidnovlennya_ta_rozvitku_sferi_turizmu_mista_kiyeva_na_2025-2027_roki/ (Accessed 05 Sept 2025).
8. Ukrainian Cluster Alliance (2025), available at: <https://www.clusters.org.ua/> (Accessed 05 Sept 2025).
9. Ukrainian Adventure and Ecological Tourism Association (2025), available at: <http://www.uaeta.net/> (Accessed 05 Sept 2025).
10. Marusej, T. V. (2025), “Tourism clusters as an innovative tool for the development of regional tourism services markets”, *Ahrosvit*, vol. 12, available at: <https://nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/6677> (Accessed 05 Sept 2025).
11. Barvinok, N. V. and Barvinok, M. V. (2022), “The impact of the Russian-Ukrainian war on tourism in Ukraine and prospects for its future development”, *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Baltija Publishing, Riga, Latvia, pp. 24-32. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-4>
12. State Agency for Tourism Development of Ukraine (2025), available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/podatkovy-nadhodzhennya-vid-turizmu-zrosli-na-tretinu-za-pershe-pivrichchya-2025-roku-industriya-splatila-bilshe-pivtora-milyarda-griven> (Accessed 05 Sept 2025).

Стаття надійшла до редакції 15.09.2025 р.